

BRISITS FRIGYES (1890 — 1969)

Amikor megtudtam, hogy meghalt, „megőrzött leveleim” kis gyűjteményéből előkerestem huszonnégy évvel ezelőtt írt sorait. Majdnem egy negyedszázad távlatából most úgy hatnak, mint egy szobor-leleplezés. A gyászoló emlékek fátyola mögött és túl a személyes üzenet bizalmas közvetlenségén ő az élő szobor, az igazi nagy embernek bennünk maradandó emlékműve. A síron túlról már nem fog tiltakozni, ha leveléből vett néhány idézettel félrehúrom a fátyolt, hogy fiatalabb nemzedékek is megismerhessék az élő Brisits Frigyest:

... talán úgy látszik, hogy hosszú hallgatásom hanyagság volt. Ha azonban megkérdezi sok magányos gondolatomat és szentmisém mementőit, akkor meg fogja kapni az igazi választ ... A levélíráshoz — szerintem — kiváltságos lelki állapot és esztétikai kegyelem kell ... Bizonyára úgy van, hogy nagyon kényesen fogad el mindent, ami érzéklése körébe kerül. Már pedig arra egész életemben nagyon vigyáztam, hogy lehetőleg senkit se botránkoztassak meg s ha nincsen hivatalos ruhám, akkor inkább eltűnök az ismeretlenségbe, ahova tartozom ... A Kis Jézus minden áldásával áldja és szeresse életét és törekvéseit ... aztán a Szentestén egy pillanatra gondoljon ránk is. Minden úgy lesz, mint régen, csak talán egy kis se könnyesebben fogjuk elénekelni a szent énekeket ... Hiszen Maga tudja azt, amit mi szegény szűrkek és irodalmi mezitlások csak úgy sejtünk: a könny a nagy ihlető erő ... — Minden szeretetével öleli elesteledő bátyja: Frigyes.

E levélben is — mint mindig, amikor fiatalabbakhoz szólt — finom iróniával és túlzott önkritikával hizeleg a fiatal öntudatnak. Akkor még nem tudtam, de most már tudom, hogy „a könny a nagy ihlető erő” és azt is tudom, hogy a halálát sirató érzések mögött nagyon is messze, nagyon is mezitlában kullognak a szavak ...

Ő az ünnepi ruhás szó embere volt; amit leírt, vagy orgonás hangján kimondott, az „hivatalos ruhában” irodalom lett és megállja a helyét a legelőkelőbb stíluszták nemzetközi kórusában. Minden beszéde, akár a templomban, akár az előadó teremben, akár a tanári katedráról hangzott el, mindig irodalmi és egyúttal társadalmi esemény volt. Egész élete egy rendkívül gazdag áradású ihlet a szó szolgálatában és ezt az ihletet mindig ünnepi áhitattal fogadta, „kiváltságos lelki állapotnak”, „esztétikai kegyelemnek” tartotta — és szinte bántó alázattal adta tovább a szó-ra szomjas embertársainak.

Brisits Frigyes életpályája a 20. század első felének történelmi és ideológiai katalizmáival esik össze. 1890 március 4-én született Mázán, Baranya megyében, nem messze Börzsönytől, ahol szeretett Vörösmartyja, mint fiatal nevelő, szenvedte át „csak sóvárgom, csak tünődöm” szerelmének gyötrő éveit. A Vörösmarty-levelek kiadásához fűzött egyik jegyzetben Börzsönyt így írja le: „Bonyhádtól félórára eső kis pusztá, Perczel Sándor néhai birtoka. Szelid magaslaton áll, a Völgyesség lágyan hullámzó vonulatai között. Igazi kies hely, kedves táj ... Körülötte nincsenek zordon méltóságú hegyek, fáradtan

omló várromok, titokzatos mélységű őserdők. A történelemnek minden fájó emléke, melankóliája hiányzik róla. Olyan, mint egy derűs csendben mosolygó, mezei park . . .” (Itt zárójelben kell megjegyezni, hogy Brisits könyveiben a lábjegyzetek nem csupán „száraz” adat-halmazok, hanem bennük is van líra, egy témáját szerető tudósnak magát teljesen odaadó költői lendülete). Mikor Börzsönyt így leírta, akkor saját szülőföldje iránti szeretetét is lábjegyzetbe foglalta.

Pécsi gimnazista korában Prohászkanak „diadalmas világnézete” már egy új ifjúsági folyóiratban, a Z á s z l ó n k -ban, sürgette virágzásba egy lelkibb magyar ifjúságnak „fakadó rügyeit”. Ennek a Z á s z l ó n k -szellemnek a csattogása, tiszta férfiusága, boldogasszonyos magyarsága egyengette útját a Ciszterci Rendbe, melynek fehér újonc-ruháját 1908 augusztus 14-én öltötte magára. Majdnem hatvan évvel később, az öreg szerzetes erről az újarú katolikus szellemről majd így fog megemlékezni: „fiatalos üdeséggel felcsengő ütemében, az öröm olajával felkent ritmusában, amely úgy hatott, mintha egy megvidámodni elfelejtő, fáradt kor életre kelt jókedve, magára ébredt ifjúsága tartotta volna vele bevonulását az új század hajnalán”. Lehet-e bármely nemzedék fellelkesült fiatal idealizmusára ennél szebben visszaemlékezni? Ennek a diadalmas élet-érzésnek legartikuláltabb költője a nálánál tíz évvel idősebb Sik Sándor volt, kivel a budapesti egyetem folyosóján találkozott először. Az emlékek szépségében elmerülve ezt a sors-szerű találkozást is megörökítette: „fekete piarista reverendájában csupa halk mosoly, kedves közvetlenség és spirituális derű volt . . . meghatottan néztünk Sik Sándor szemébe”.

Egyetemi éveim alatt a felejthetetlen Riedl Frigyes volt rá a legnagyobb hatással. Szinte simogatta volt professzora emlékét és legendává varázsolta, amikor magyar irodalmi óráiról beszélt, amikor a legnagyobb előadó teremben, a híres XI-esben a „hallgatóságon óra előtti színes zaj zsi bong, hullámközéig végig. Mindenki tele van egy készülő nagy élmény előérzetének felverődő, csapongó izgalmával. Egyszer csak kitérül az ajtó és a hallgatók tóduló tömege között, észrevétlenül jelenik meg a katedrán Riedl Frigyes. Az embert önkéntelenül is szíven üti valami, amikor meglátja ezt a minden ízében érdekes Professzort”.

Negyven évvel később ugyanilyen „nagy élmény előérzetének felverődő izgalmával” vártuk Brisits Frigyes óráit, ki akkor már mint az egyetem rendkívüli magyar tanára Vörösmartyról adott elő. Nemcsak izgalommal vártuk, hanem áhitattal is, mert ő pap is volt és mélységesen meg volt győződve arról, hogy minden komoly irodalomnak csak két témája lehet: Isten és ember. Bennünket is szíven ütött valami, amikor fehér-fekete reverendásan katedrája mögül tiszta kék szemével végignézett rajtunk. Minden szavának klasszikus bája volt és amint beszélt, szinte a szemünk előtt az irodalomból élet lett, a filológiai éleslátásból pszichológiai felfedezés, kézenfogva vezetett bennünket az emberi léleknek Istennel határos érzés-világába. Az emberi lét-

problémát, az embernek Istenre hangoltságát olyan meggyőzően tudta szófényekkel hallgatóiba vetíteni, hogy egy-egy óra után szinte önmagától merült fel bennünk a kérdés: hol végződik az ember? Hol kezdődik az Isten?

Brisits Frigyeset 1913 július 14-én szentelték pappá. Lehet, hogy az utókor a nagyszerű szónokot, a nagy tudású tanárt fogja megcsodálni benne; önmaga szemében azonban mindig és mindenhol elsősorban pap volt. Papi élete volt örömének oka; nagy élet-pátoszának szentségi forrása, de „magányos, tünődő gondolatait” kellene megkérdeznünk, ha az Istenhez való legszemélyesebb viszonyáról csak valamit is meg szeretnénk tudni. Ez egy nagy szerelemnek féltve őrzött titka maradt. Rilke költői meglátása neki is élelve volt: a nagy lélek mindig a Legnagyobbat akarja szolgálni! — és Brisits Frigyes, a pap, egész életében hűségesen szolgálta isteni Mesterét. Elsősorban mint „minister Verbi”, szónoki tehetsége erre predestinálta. Szentbeszédeinek stílusa egészen egyéni volt; mindig ünnepi harangozás. A logikai felépítést és a szentirási megalapozottságot mindig háttérbe szorította az ünnep hangulata, amit a mondatok ritmikus lejtése, a szavak liraisága és a hang pátosza varázsolt hallgatóságára köré. Aki vasárnapi szentbeszédeit hallgatta, az mindig ünnepi hangulatban és megszépült szívvel hagyta el a templomot. Írói tehetsége a magyar lelki irodalmat is gazdagította; írt az Árpád-házi szentekről, Asszisi Szent Ferencről és gazdag tartalmú imádságos könyvet adott ki, amellyel a magyar intelligenciának lelki igényeit akarta szolgálni.

1914-ben a budai Szent Imre gimnáziumnak, az ország egyik legelső iskolájának, lett a tanára. Ott a Rend legkitünőbb tagjainak szerencsés milieujébe került; nagy tanárok és értékes tudósok társaságába. Sok ezer volt diákja mint a magyar hagyományok hűséges őrzőjére fog emlékezni rá. De a csonka országnak új európai helyzetéből és az irodalom-tanításnak az élethez való viszonyításából új probléma-területek adódtak, amelyek a magyar irodalom-történetnek kor-érzékléssel való átirását követelték. Ebből a kor-szükségletből született a felbecsülhetetlen értékű, felsőbb osztályos gimnáziumi tanulók számára szerkesztett Alszegehy-Brisits-Sik: A magyar irodalom története című tankönyv. A hatalmas tudású, de részletekben túlsokat időző Alszegehy Zsolt és az új izlésű, mindig cserkésziesen friss Sik Sándor között a középső név, Brisits Frigyes, tartotta egyensúlyban a kutató és a költő közti ellentéteket. Mint nevelő, Brisits hitt a nagy eszmék pedagógiai erejében; meg volt győződve arról, hogy a vallás, a hazaszeretet, az állhatalmas munka és az emberiségnek közös céljai lelkesítő és egyéniséget formáló hatással tudnak lenni a fejlődő évek érzelmi viharaiiban. Ki tudná elfelejteni azt a kora márciusi napot 1945-ben, mikor a nagy háború után, mint igazgató, a félig lebombázott iskola udvarán maga köré gyűjtötte tanári karát és diákjait — és a nedves hidegben a romok csak úgy visszhangozták azt az emlékezetes „Emelkedjetek csatornáki!” beszédét? Ajkáról, párás lehellelten, fehéren jöttek az Istenről, az emberi sorsról, a haza szenvedéséről és az ifjúság köteles-

ségéről tanúságot tevő csodálatos szavai. Fiai meg rongyosan, éhesen, a hidegtől megkétkülten mozdulatlanul hallgatták a félóránál is tovább tartó, remény-tüzet gyújtó szó-áradatot.

Brisits Frigyes, munkája elismeréséül már 1938-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett, majd 1939-ben a budai Szent Imre gimnázium igazgatója és a Ibrahim-utcai rendháznak a főnöke. A Rend feloszlatása után az „ismeretlenségbe” kellett mennie, de ameddig ereje csak megengedte, továbbra is lelkipásztorkodott a Karolina-úti lelkészségen és az „ismeretlenségben” fáradhatatlanul dolgozott Vörösmarty műveinek és leveleinek kritikai kiadásán.

Mindig is irodalomtudós és esztétikus volt. A XIX. század első fele című könyve még a háború előtt jelent meg és a kornak irodalmi szempontból megírt legalaposabb tanulmánya. Ki tudná megmondani, hány cikket írt a magyar irodalomnak feladatairól, értékeiről és jelentős egyéniségeiről? Életműve azonban a Vörösmarty-hagyatéknek a felkutatása, szellem-történeti értékelése és a költő leveleinek kritikai kiadása marad. Gyulai Pál óta senki sem ismerte annyira ezt a korán elhunyt, a változhatatlan sorsba beletörődött lángelmét mint Brisits Frigyes. A volt fehérvári ciszterci diák, egy századdal később, benne megértő lelkiatyára talált. Mi csak Brisits írásából és előadásából sejtünk valamit Vörösmartynak a hitves utáni sovárgásairól, a gyermekeiért aggódó édesapa vergődéseiről, a felbomló idegzet merengő tépelődéseiről, a nemzet elbukásán és a barátok elvesztésén érzett fájdalomról. Csak a jó Isten tudja, hogy ezekből az emberi sorsot kísérő szenvedésekből mennyit kellett magának a lelkiatyanak is átélnie? Talán az ő sorsa is beleérez abba a halk finomsággal megírt Vörösmarty-jellemzésbe: „a társadalmi munkától elhasznált, kenyér-gondok terhétől is meghajlott esztendőök lelke minden pillanatát állandó feszültségben és sokszor remegésben tartották . . .” — A magyar tudományos világ mégegyszer felfigyelt a Brisits névre, amikor az Akadémia 1957-ben az irodalomtudományok doktora címmel tisztelte meg.

Huszonkét évvel ezelőtt „elesteledő bátyja” hangulatban írta alá karácsonyi levelét, de az igazi „beesteledés” akkor még nagyon messze volt tőle. Emlékszünk arra, hogy már akkor szeretett különbséget tenni „belső” és „külső” életkor között és külső életkorának ideje, az évek könyörtelen menetrendje, sajnos nem várta be, míg belső alkotó idejére kiszabott sürgős teendőit elvégezhetné volna: a toll kiesett a kezéből és a szó elnémult az ajkán. 1969 márciusában, mikor Agoston Juliánt, volt tanítványát és rendtársát, kibensaját magvetésének költői gyümölcsbe-érését élvezhette, a farkasréti temetőbe kísérte, akkor már neki is egészen beesteledett; testileg a felismerhetetlenségig összetörtén állt a gyászolók között, beszélni már nem tudott. Frigyes testvér akkor már csak befelé és az Isten felé mondhatta el halotti beszédjét. A nap leáldozott és magával vitte a földi sikerek fény-koszorúját, Rendtárs nyitott sírjánál a saját sírjába is nézett; látnia kellett, hogy már csak az

esthajnalcsillag maradt meg egyedüli fénynek és a csillag mögött a halhatatlanság, ahonnan Valaki már integetett: Jöjj, derék és hűséges szolgám!

A gyászjelentés szerint életének nyolcvanadik, áldozópapságának ötvenhatodik évében, példás türelemmel viselt sok szenvedés után, 1969 december 7-én, este hat órakor a betegek szentségeivel megerősítve, Vácott az Úrban váratlanul elhunyt. Mikor a sírba bocsájtották, rendtársai és volt diákjai Rendjének ősi himnuszát, a Salve Reginát énekeltek. Évszázadok óta minden este minden ciszterci monostorból esti bucsúdalként sietnek e dallamok a Szűzanyához; ott a váci temetőben azonban a dalnak és a szónak lantosát is magukkal vitték. Most már csak a bennünk élő szobrának örülhetünk. Mindig emlékeztetni fog arra, hogy mivel ismerhettük Brisits Frigyeset, valamivel emberiebbek, lélekben valamivel szebbek lettünk mi is.

TEOLÓGIAI AGGIORNAMENTO MAGYARORSZÁGON

(Levél a szerkesztőséghez)

Több levél érkezett hozzánk, amely előző cikkeinkre, vagy a Vatikáni Rádió adásaira reflektálva az új teológia kérdéseivel és magyarországi fogadtatásával foglalkozik. Az alább közölt szemelvény főleg a teológiai „aggiornamento”-t veszi szemügyre. A levélben fölvetett érdekes és a magyarság lelki fejlődésére nézve igen jelentős kérdésekhez hozzászólásokat vár a szerkesztőség.

Azt gondolom, a kérdést nem egészen jól tesszük fel, amikor a mai magyar teológia konzervatívizmusának okait kutatjuk. Nem csupán a teológia konzervatívizmusáról van ugyanis szó, hanem általános konzervatív magatartásról. Egyébként a teológia nálunk sohasem volt elsőrendű fórum, még az európai viszonylatban nagynak nevezhető néhány magyar teológus (Prohászka Ottokár, Horváth Sándor, Schütz Antal vagy jóval korábban Pázmány Péter) életében sem. A teológia fejlesztése hazánkban, sajnos, legtöbbször harmad-, negyedrangú vagy még hátrább szereplő kérdés volt, ide számítva az újabb időkben a praktikus teológiát is. Legtöbbször átvettük (sokszor kritika nélkül) a nyugati irányzatokat, s keresztény életünkre az utolsó századokban mindig nagyobb hatással volt a „közéleti” irányulás, mint az ésszerű, tudományos teológiai gondolkodás. (Ezekkel a történeti okokkal és jelenségekkel is foglalkoznia kellene valakinek, legalább a közelmúltra vonatkozóan. Nem csak a magyar spiritualitás története hiányzik, ahogyan a Szolgálat legutóbbi száma reklamálta, hanem a magyar kereszténység általános szellemtörténete is.)

Nálunk tehát általános, minden irányban megnyilatkozó konzervatív magatartásról kell beszélünk, amelynek része a teológia lemaradása, de még inkább az új teológiai (zsinati teológiai) eredmények gyakorlati következményeinek elhanyagolása vagy legalábbis a nyugatínál lassú kibontakozása. Mindjárt megjegyzem: amikor konzervatív magatartásról beszélek, nem min-